

Magyar Zoltán

Helytörténet és mondahagyomány – Vehrer Adél két Győr megyei vonatkozású folklór kötetéről

Local History and the Traditions in Legends Some Thoughts on Adél Vehrer’s Two Most Recent Books

ÖSSZEFOGLALÁS

A recenzió két, a közelmúltban megjelent Győr megyei vonatkozású folklór kötetet ismertet. A szerző a regionális folklórhagyományok egyik legszínesebb részét képező mondavilágot mutatja be két egymáshoz közeli falu, Tényő és Sokorópátka példája és javarészt recens gyűjtések alapján.

Kulcsszavak: Győr megye, templomos lovagok, helytörténet, népköltészet, monda

SUMMARY

The review covers two books recently published in Győr County, in Hungary. The author of these books is a folklorist, who presents the perhaps most colorful part of regional folklore heritage. The myths surrounding the Templar knight carry on from the Middle Ages into nowadays in the two villages of Tényő and Sokorópátka, both situated in Győr County. The author presents these folklore traditions while relying mostly on the findings of own fieldwork.

Keywords: Győr County, Templar knights, local history, folk poetry, legend

A KÖTETEK TÉMÁJA

Vehrer Adél szakmai pályafutása és folklorisztikai munkássága is javarészt a monda műfaja iránt a 20. század második felében megnövekedett érdeklődéssel szinkronban bontakozott ki. Szülőföldje, a Sokoróalja mondavilága mintegy predesztinálta is erre. Így került mind tágabb merítésű és mind átfogóbb igényű feldolgozásra a sokorópátkai epikus hagyományvilág legszínesebb eleme, a helyi templomos-monda, amely az évek során szakdolgozati, majd doktori témájává vált, és ez utóbbi minőségében kapott nagyobb publicitást 2004-ben az Osiris Kiadó Doktori Mestermunkák című sorozatában, a kortárs szövegfolklorisztika egyik leginkább figyelemre méltó monográfiáját adva közre (Edelényi Adél néven). Vehrer Adél mondataitói érdeklődése mutatkozik meg a 2017-ben két nyelven is publikált 1956 a sokorópátkai szájhagyományban című kötetekben is. Noha műveiben számottevő mennyiségű saját terepmunkára is támaszkodott, saját gyűjtéseiből összeállított kötetre egészen idáig várni kellett.

Ezért is külön öröm a recenzens számára a Tényő történeti mondavilága című kötet, amely folklorisztikai kismonográfiaként és népköltészeti gyűjteményként egyaránt olvasható. A mintegy kétszáz folklórszöveget közreadó mű

harminc évre nyúlik vissza, és három nagyobb szabású gyűjtőutat ölel fel: az 1989-as kezdeti gyűjtések és a vörös barátok mondakörének 1998-as adatrögzítését követően napjainkban, 2019 nyarán került sor a legnagyobb szabású, és immár a helyi történeti monda-anyag teljes spektrumát feltáró lokális gyűjtésre. Hogy még az ún. Utolsó Órában is milyen eredménnyel, azt e kötet gazdag szövegtárházának bizonyítja, jóllehet azt a szerző is kiemeli, hogy e könyv narratívumainak többsége már a legidősebbek – többnyire passzív – ismeretanyagaként került rögzítésre. Azaz valószínűsíthető, hogy a 2020-as években egy hasonló gyűjtés már nem vezethetett volna hasonló eredményre. S ha netán egyszer majd mégis, az már e kötetnek lesz betudható, hiszen az írásbeliség közvetítésével kerülhet vissza a közösségi tudásba – a helyi hagyománytárba – a legtöbb itt olvasható lokális hagyomány, történet.

Vehrer Adél történeti monda-gyűjteménye egyetlen sokorói falu, Tényő mondavilágának történeti vonatkozásait villantja fel, foglalja össze. Jó eséllyel majd minden Kárpát-medencei település esetében akad két-három olyan lokális momentum, helyi határrész, földrajzi név, amely az idők folyamán történeti vonatkozású népmondákat ihletett, és tudvalevő, hogy bizonyos tájegységeken más tájakénál sűrűbb, sokszínűbb és számottevőbb a történelmi hagyományanyag, sőt, javarészt az Észak-Dunántúl is ilyen, valamelyest mégis meglepő az a tematikai gazdagság, amely a tényői mondavilágot jellemzi. A gyűjtő családi kötődésén és helyismeretén kívül nagy valószínűséggel a megannyi lokális fogódzó adja magyarázatát annak, hogy még 2019-ben is tucatszám tudtak helyi mondákat a tényőiek, jelesül az, hogy a regisztrált narratívumok többsége – lett legyen az történelmi közlés, élményelbeszélés vagy vándormonda – egy-egy konkrét, megnevezett helyhez és helynévhez fűződik.

A népi történelemszemlélet lokalizáló és típusalkotó sajátosságából adódik, hogy nem lineárisan ívelő megvilágítása az adott település évszázadainak, hanem mintegy villanásszerű csomópontjaira reflektál, azokra az esemé-

nyekre, melyek – az országos történésekkel olykor szinkronban, máskor csak közvetve – a helybeli lakosok életét befolyásolták alapjaiban. Tényőn mindössze néhány ilyen sorsfordító időszak volt: a községalapítás-letelepedés, az egzisztenciális létüket fenyegető török idők, valamint regionális színezetű elemként a napóleoni háborúk kisalföldi történései. Minden más nagyobb tényői témacsoport már inkább a kulturális örökség epikus hagyományvilágaként értelmezendő (lásd a templomos-mondakör, a betyármondák, a vallásos tematikájú történetek példáját).

A tényői hagyományanyagban számottevő súllyal jelenik meg a honfoglalás mondaköre. E hagyománykör magva a falu szélén fakadó Árpád-kút mondája. A közvélekedés szerint e forrás már a honfoglalás idején is létezett, és Árpád vezér annak vizéből itatta meg a lovát. Számos helyi variáns szerint a kút – akárcsak a Szent László-mondakörben – az eredetét is Árpádtól veszi: a lova lába nyomán fakadt az. E valószínűleg már évszázadok óta létező hagyományok inspirálták több más helyi térfelszíni elemnek és földrajzi névnek e hagyománykörbe illesztését: e helynévmagyarázó narratívumok szerint a tényői határban számon tartott Cipó-domb, Tábor-hegy, Táborvölgy és Nyugodó szintén Árpáddal és a honfoglalókkal kapcsolatos: a pozsonyi csatában elesett fejedelem a domb mélyén van eltemetve, illetve a katonáival ezeken a helyeken táborozott. A mondahagyomány variánsokban megmutatózó törvényszerűsége e tényői példákban is kiviláglik, hiszen a Táborvölgy a török és francia háborúkkal összefüggésben is említésre kerül, a Cipó-dombról pedig széles körűen elterjedt a helyi szájhagyományban az a nézet is, hogy azt török katonák a tarisznyájukban hordták össze.

A történelmi feljegyzésekből is adatolható, hogy a török időkben Tényő is elnéptelenedett ideiglenesen. A helyi emlékezet – mint oly számos esetben más tájakon is – megőrizte e sorsfordító időszak konkrét emlékezetét, számon tartva azt, hogy a régi falut az oszmán hódítók perzselték fel, és a megmenekült lakosok a község határának egy másik pontján kezdték

újra az életet. A korábbi szálláshely emlékezete azonban máig is a helyi kollektív tudás része: a község valaha a Faluföld nevű dűlőben feküdt, és a mellette lévő Csonka-temető volt a régi falu temetője.

A közeli Sokorópátkához hasonlóan Tényőn is a helyi templomos-mondakör a legelterjedtebb és leginkább változatgazdag népköltészeti hagyomány. E hagyománykör helyi vonatkozásainak a taglalása teszi ki Vehrer Adél gyűjteményének közel negyedét – aligha véletlenül, hiszen e tényői mondák és mondatöredékek a sokorópátkaihoz hasonló gazdagságról és színességről tanúskodnak: kincsmondák, alagútmondák, hiedelemmondái vonatkozások, a Szárhegyen és Várhegyen élő barátok viselt dolgairól és feloszlásukról szóló történetek. A tényői szájhagyományban a vörös barátok egyértelműen negatív hősökként jelennek meg, ennek ismérveként Vehrer két olyan sokorópátkai mondaszöveget is közread, melyek azonban már egyszerűsített a török kor mondavilágának is részeként is értelmezhetők.

A helyi – földrajzi nevekre is reflektáló, illetve abból eredő – történeti monda-hagyomány időben utolsó eklatáns eleme a Fekete-hegy egyik határrészének, a Franciavágásnak a névmagyarázó mondája. Az elterjedtebb tényői hagyomány szerint egy portyázó francia csapaton ott ütöttek rajta a falubeliek, lemészárolva hét francia katonát. Más narratív értelmezés szerint francia hadifoglyokkal vágatták ott a fát.

A tényői történeti monda-hagyomány teljes tematikai spektrumát természetesen lehetetlen számba venni egy rövid recenzió keretében. A szerző azonban megteszi ezt a könyvében más beszélő földrajzi nevekkal és történeti objektumokkal összefüggésben is. Így került említésre a Petőfi ott jártát megőrkítő hagyomány, egy a betyárokkal kapcsolatban álló helybeli család meggazdagodásának az esete, és mindazon alapítási hagyományok, melyek a községben és határában álló út menti kereszték állításának az okait, körülményeit idézik fel. A szövegtörzs végén az érdeklődő olvasó vázlatos típusmutatót is talál, A magyar történeti mondák katalógusának típuszámait alapján a magyar nyelvterület

egészének hagyományvilágába is elhelyezve a kötet észak-dunántúli folklóradatait.

A gazdag gyűjtemény végén – mintegy függeléként – néhány általa gyűjtött tényői hiedelemmondát is közread a szerző. Némi hiányérzetünk talán csak e tekintetben van, hiszen bár a kötet, a címében is jelzetten, e község történelmi hagyományvilágának bemutatására tett számottevő kísérlet, jó eséllyel a helyi hiedelemanyag is hasonló gazdagságban lett volna megőrizhető. Egy későbbi, második kiadás keretében talán megfontolandó lehet egy ilyen, további recens folklórgyűjtésekkel feldúsított tényői mondakötet.

Vehrer Adél legújabb műve, A harangozó-hegyi vár története a sokorói szájhagyományban című kötet a hasonló címen 2003-ban kiadott mű bővített, átdolgozott kiadása. E kismonográfia képezte alapját és előmunkálatait a szerző egy évvel később kiadott, de doktori dolgozatként már korábban megvédett disszertációjának, amelyben a magyar és magyarországi templomos-mondakört mutatta be átfogó igénytel és szakmai igényességgel. Művének alapját a tényői korpuszhoz hasonlóan saját terepmunkája adja, az a még az 1990-es évek első felében megkezdett folklórgyűjtések, melyek során az akkori sokorói és pátkai idős emberek elmondásában fokozatosan kirajzolódtott az a lokális mondakör, amely a sokorópátkai vörös barátok emlékét őrizte és formálta évszázadokon keresztül.

A helyi hagyomány szerint a sokorópátkai Harangozó-hegyen állt valaha a vörös barátok, azaz a templomos lovagok kolostora, akik a helyiek vélekedése szerint hajdan meghatározó szerepet játszottak a község történetében. E második kiadásban újra napvilágot látott kötet a szerző saját gyűjtései és az írott források alapján foglalja össze mindazt, amit e helyi hagyomány-komplexumról tudni lehet, bemutatva annak sokszínűségét és változatgazdagságát. A kötet ismerteti a lovagrend története és a szájhagyomány közötti összefüggéseket, valamint a vörös barát elnevezés kultúrtörténeti hátterét. A könyvben külön-külön fejezetek szólnak a templomosok várairól és kolostorairól, különös

tekintettel a Sokoró vidékén is valósnak hitt alagútjaikról, továbbá említve mindazokat a történeti mondák és a hiedelemmondák határára lévő történeteket, melyek egy-egy, a vörös barátokról szóló kincsmondában, kísértethistóriában, bűn és bűnhődés típusú népi elbeszélésben formálódtak meg, és maradtak fenn.

A könyv egyszerre hasznos helytörténeti, honismereti tanulmány és népköltészeti mikroelemzés. Az utóbbi elemzés részét képezik mindazok a táblázatok, melyekben a mondákban említett helyszínekről, a történetek szereplőiről, valamint a főbb említett motívumokról esik szó részletezően, analitikus módon. Folklorisztikai szempontból különösen érdekes a kötet utolsó két fejezete, amelyben a monda/mondakör hagyományozódásáról, valamint a helyi közművelődésben betöltött szerepéről esik szó. A folklórhagyomány továbbélése e történetek érdekessége és lokális beágyazottsága miatt nagy valószínűséggel valóban megjósolható, s mivel a hagyománykör mára – részben a publikált köteteknek is betudhatóan – a helyi szervezett hagyományörzésnek is részévé vált, az örökségésítés egyik meghatározó elemének tekinthető.

Noha Vehrer Adél tényői és sokorópátkai mondagyűjteménye nem társtalan a magyar folklórisztika történetében – ugyanis sok tekin-

tetben hasonlatos Dobos Ilona 1971-ben publikált Tarczal története a szóhagyományban c. kötetéhez –, mégis egyfajta kuriózum, és jelentős tudományos hozadékkal bír, hiszen e könyveken kívül alig ismert a magyar néprajzi irodalomban olyan kiadvány, amely egyetlen település népének történelmi emlékezetét vizsgálja recens gyűjtések, kutatások alapján és tematikailag átfogó igénytel. S ennek tükrében csak remélhető, hogy a mondakutató Vehrer Adél más települések példáján, további esettanulmányok formájában, esetleg regionális kiterjesztéssel is továbbhalad ígéretes kutatásaiban, számos további adattal és tudományos eredménnyel gazdagítva a magyar folklórkutatást.

Vehrer Adél: Tényő történeti mondavilága
Kiadó: Tényő Világa Egyesület az Élhetőbb Településért, Győr, 2019.
ISBN 978-615-00-6129-0
Terjedelem: 189 oldal

Vehrer Adél: A harangozó-hegyi vár története a sokorói szájhagyományban
Kiadó: Víg Zoltán Emlék-Alapítvány, Győr, 2022.
ISBN 978-615-01-4205-0
Terjedelem: 144 oldal